

JUANO EL PODERÓS I JAUME DE LA SERRA: TRADICIÓ ORAL CONTRA LLETRA IMPRESA EN DOS PERSONATGES DEL FOLKLORE DE CREVILLEN

INTRODUCCIÓ

Aquesta comunicació té la intenció de mostrar com la literatura escrita pot influir en la constitució de les tradicions de transmissió oral, determinant-ne la conservació o desaparició, i, alhora, com es desenvolupen aquestes quan no hi ha la interferència de la lletra impresa.

S'han buscat dos exemples diferents dins la tradició de Crevillent, població catalanoparlant del sud del País Valencià, a la frontera lingüística, que manté una modalitat ben interessant de valencià amb un índex encara prou elevat de parlants actius. D'una banda, el cas de *Jaume de la Serra* (o *Jaume el Barbut*), bandoler històric del primer terç del segle XIX, nascut en aquesta població, i, de l'altra el d'un tal *Juano el Poderós*, endevinador conveí i sembla que contemporani d'aquell.

La investigació s'ha centrat en el tractament que la tradició oral ha fet d'aquests dos personatges reals. En el primer cas es tracta d'un bandoler que ben aviat va ser aprofitat per la novellística de la primera meitat del segle passat (donada la proliferació d'aquesta mena d'aventurers, a conseqüència de la guerra contra els francesos, i l'afecció que romàntics i costumistes hi tenien) i va passar al món de les lletres en la producció literària d'algun autor modest. El nostre estudi mira de posar de manifest com aquesta entrada del personatge en lli-

bres, que han estat ben a l'abast de la gent de Crevillent, ha dificultat el desenvolupament i manteniment a nivell oral d'una llegenda sobre ell en la seua vila natal, on era més lògic que es produís.

El segon és un obscur profeta, també de començaments del segle passat, autor possible d'un llibre manuscrit de tema cabalístic, i que ha aglutinat al voltant de la seua figura un bon grapat d'històries de ficció, dites i parèmies de procedències molt diverses: de la realitat a la llegenda, el personatge real es converteix en protagonista d'històries fictícies populars. Sobre ell hom no havia escrit mai cap pàgina i, per aquest motiu, la seua tradició, exclusivament oral, s'enriqueix i s'omple amb aportacions de tota mena, i es manté fins ara en les persones d'edat provecta.

Una altra finalitat que té aquest estudi és, precisament, la de recollir totes aquestes tradicions que són a punt de desaparèixer, en la fase terminal de la tradició oral prèvia a l'anihilació; prou que som conscients que traslladar a la lletra la tradició oral és una mena de traïció que en trenca la màgia, però entre el no res i la conservació embalsamada a un llibre, no cal dir que preferim aquesta última.

D'altra banda, en aquest estudi hom posarà de manifest la complexitat de les imbricacions mútues entre la lletra impresa i la tradició oral. Imbricacions i flux de materials que van des de la vida real i la llegenda al llibre, i des del llibre, periòdic o plec solt a la llegenda oral.

1. INTERFERÈNCIES ENTRE LA LLETRA IMPRESA I LA TRADICIÓ ORAL

1.1. *Els «papês» amb poemes de sants*

Durant els últims setanta anys, amb la irrupció primer de la ràdio i, molt més tardanament, però també més contundent, de la televisió, la intrusió dins de la nostra cultura popular d'elements aliens ha esdevingut una veritable allau destructora. Abans, però, de l'arribada dels mitjans de comunicació de masses ja hi havia un degoteig de materials procedent de la lletra impresa, sia forans, sia de les nostres terres, però sempre expressats en castellà. Aquestes aportacions enriqüen les tradicions orals, introduint-hi noves oracions, poesies,

històries, però potser les novetats feien desaparèixer altres materials autòctons més antics.

Així doncs, caldria mencionar, en primer lloc, els fulls solts (*papês*) amb poesies hagiogràfiques o burlesques en llargues tirades de versos curts i llenguatge planer, que encara es venien a les impremtes a començaments de segle. Les relacions dels *milacres* dels seus sants preferits sempre han agradat al poble, i en aquests *papês* en podia trobar abundantment. Així, molts d'aquests miracles o històries passaven a formar part de la tradició oral. Ens vam trobar el cas d'una senyora, n'Elvira Macià, nascuda el 1908, que en la seua infantesa va aprendre de memòria gran quantitat de relats religiosos en vers, escrits en castellà, i que poc abans de morir encara els recitava de memòria; aquestes oracions, sa mare li les comprava a la impremta Agulló d'Elx, i ella ens les va transmetre de manera oral tres quarts de segle després d'haver-les apreses, juntament amb altres que havia après de sentir-les. Concretament, els temes d'aquestes composicions són: cinc miracles de sant Antoni, un miracle de sant Gaietà, un miracle de santa Francesca, la negació de sant Pere, el llaurador de Jaén que canvia la dona per una somera, els miracles d'una imatge de Crist d'Extremadura, la pujada al Calvari el Divendres Sant, l'episodi de la Samaritana, la Passió de Crist, la vida d'un borratxo.

Els transmissors d'aquesta mena de literatura eren també els cecs que anaven pels pobles cantant romanços. No hem trobat a Crevillent persones que recorden encara aquests cecs, tret d'una dona que diu haver-ne escoltat un, que relatava precisament la història de *Jaume de la Serra*. Però fins als anys 70 hi hagué un pobre, *el Batiste*, que anava per les cases resant oracions per diners i per un got de vi o cafè amb llet durant l'hivern o un refresc durant l'estiu; cantava especialment el miracle de sant Antoni i els pardalets, que sembla el més popular de tots. En tot cas, després de la guerra, encara s'hi aplegaven persones tocant instruments i cantant, que després venien les cançonetes escrites en papers.

Moltes persones ja no recorden la poesia o cançó sencera que recitava l'àvia o la tieta, però resta el record del contingut. Així s'esdevé en el cas de la tradició sobre la fugida a Egipte de la Sagrada Família («De Belén se van a Egipto...»), poesia ben popular que no hem

aconseguit recuperar sencera, però de la qual hom sol recordar els episodis miraculosos de la conversió en pedres del sembrat.

En qualsevol cas, aquesta mena de literatura, tot i procedir de texts escrits i implantar-se després en la nostra tradició, tenia ja en origen un caràcter marcadament popular. El que s'esdevé és que la popularitat dels romanços pot haver fet desaparèixer altres formes populars de transmissió oral autòctones. Així, no hem pogut recollir cap romanç en català, però sí una única notícia indirecta: el senyor Damián Magro, de 72 anys, recorda que abans de la Guerra Civil, *la tia Carreta*, ja anciana, recitava més d'una dotzena d'oracions dedicades a sant Antoni, i que la major part eren en català. Per desgràcia aquesta notícia, per ser l'única, considerem que no té el suficient valor probatori de l'existència de romanços en català durant aquest segle i el passat.

1.2. *Lectures de llibres*

Un altre punt de contacte entre la memòria popular i la literatura escrita són els llibres. Algunes famílies n'atresoraven una petita quantitat, com ara novel·les per entregues. Els llibres escolars (el famós *Manuscrito*, o el *Urbanidad*) contenien poesies que els infants aprenien de memòria i recitaven.

Però a banda d'açò hi havia les lectures que, si no es tracta pas d'un cas aïllat, sembla que alguns homes de certa instrucció escolar feien per entretenir les persones senzilles. De llibres n'hi havia, però el nombre d'analfabets a començament del segle xx era molt gran, fins a tal punt que, per posar un exemple, en les primeres sessions de cinematògraf, a banda del pianista i del qui manejava el projector, venia a Crevillent un personatge anomenat *l'explicàô Xulí*, que explicava les pel·lícules mudes al públic, puix que no podien llegir-ne els rètols.

Aquells que no en sabien, de llegir, o n'estaven impossibilitats, podien rebre el contingut dels llibres escoltant lectures. Vegem respecte d'açò el testimoni de la senyora Maria, *la Torres*, de 85 anys, que ens explica el següent:

«M'auelo fea guiteta [...]. Perque m'auelo era ceguet, saps? El van operâ i ell se va queâ cego [...]. Pujava a sentî-ne (=històries); allí dalt de ma casa havia un forn, i estava el forn de la tia Cavalla que han dit sempre. Es Cavalles no es has conegut tu? al Xutxe? pues a s'auelo. I m'auelo pujava allí dalt i ell es llegia llibres antius i sentien allí es hòmens; anaven hòmens a sentí [...] el tio Cavalla eixe. Eixe sempre ha estat en Ajuntament, denans, [...] pero después, quan se va deixà, llegia; d'esprà pujaven es hòmens allí, a la sombreta, i passaven la'sprà [...]. Per gust d'ell, perque es hòmens estagueren bé [...] Io me'n venia, el sentava allí i me'n venia.»

No seria gens improbable que entre aquestes lectures de *llibres antius* figurés algun dels fulletons que circulaven sobre la vida de *Jaume el Barbut*.

1.3. Lectures en català

Quant a lectures en català, tan sols hem pogut rastrejar la presència del setmanari satíric *El Tio Cuc*, publicat a Alacant en el període que va entre 1914 i 1936.¹ Aquesta revisteta ha deixat el seu record en la fraseologia: *eres més tranquilo que el Tio Cuc* o, quan fas alguna cosa que crida l'atenció: *ixes en el tebeo del Tio Cuc*. La senyora Dolores Ferrandes recorda un número de *El Tio Cuc*, que hi havia entre els papers vells de l'àvia; a la portada apareixia un globus aerostàtic des del qual l'oncle i el nebot es miraven el món i comentaven els defectes dels homes. També ens conta el següent acudit picant, que li sembla haver llegit allí:

«Po' això: que havia uno en la guerra i la dona estava aquí, i quan li escriu o la quirda per teléfono, no sé, dia: 'xica, çt'han fet algo es soldats d'a-

1. «*El Tio Cuc*, publicat en la mateixa ciutat entre 1914 i 1936, era també escrit en valencià (gairebé correcte), d'idees progressistes i dirigit a les classes populars. No podia ser d'altra manera quan les classes altes alacantines ja havien abdicat de la llengua definitivament. A més a més, *El Tio Cuc* tenia un públic nombrosíssim a tots els pobles de les comarques del sud, on la llengua es conservava més amplament que a Alacant. Açò ens val per a generalitzar-ho a tota la premsa que, amb anterioritat a la Guerra Civil, es feia en valencià.» (MONTROYA 1986: 322)

llí?’ —se van incautà d’aquí d’Espanya—. Diu: ‘pues xico, no, res, només que s’han incautat de la finca de regadiu que me va deixà ma mare.’»

Però el que ens resulta més interessant és el següent: segons la nostra informant *El Tio Cuc* feia profecies que després es van complir. Com ara aquesta:

«El Tio Cuc era, pos unos que fên uns periòdics i to lo que van escriure en aquell entonces —que això fa molts anys— és lo que estava passant ara. Que fea: ‘assoma-te,’ —al nebot— ‘xiquet, a vore qué veus per terra! —anaven en globo— Diu: ‘pues, home, vec que [...] es burros lleven el sombrero i es dones porten el bos.’ Tot aixina en guassa. [...] I fea: ‘iga, assoma-te ara, a vore ara que ha-hi.’ Diu: ‘pues que ara tanquen es lladres i ans, anirem a llevà-los es dinês a la taula, i nincà mos tindrem que sacâ el sombrero i donâ es dinês as lladres en la taula posâ, assentats.’ Coses, to lo que està passant. Diu, figa-te el Tio Cuc aquell: fea eixe periòdic i escrivia to lo que tenia que passâ en el futuro, i dia m’auela que era vitat, pero és que fa tantíssims anys això!»

Aquesta profecia del *Tio Cuc* coincideix exactament amb una de les profecies que altres informants atribueixen al *tio Juano el Poderós*, precisament una de les més repetides (v. apartat 3.3.). D’altra banda, la mateixa senyora Dolores, que mai no havia sentit parlar d’En *Juano*, en escoltar el relat que ens va fer el senyor Damián Magro (v. apartat 3.2.4.) sobre allò que de menut li havien explicat d’aquest personatge, sobre els seus poders endevinatoris, li va cridar molt l’atenció i va comentar que aquests poders profètics s’assemblaven moltíssim al que ella sabia d’*El Tio Cuc*. Ens trobem, doncs, ben possiblement, davant d’una de les fonts d’on brollen materials que s’enganxen a la llegenda oral del misteriós endevinador crevillentí.

2. JAUME DE LA SERRA

2.1. *El personatge històric i literari*

Jaume Alfonso és el personatge històric més conegut que ha donat la vila de Crevillent. Aquest partícip actiu d’un dels períodes més

turbulents de la història contemporània, el primer quart del segle XIX, va nèixer a Crevillent el 26 d'octubre de 1783.² Convertit en un hàbil saltejador, sembla que també va combatre els francesos durant la guerra de 1808-1814. Posteriorment va lluitar com a guerriller a favor de l'absolutisme de Ferran VII.³ Abandonat pels mateixos que abans s'hi havien recolzat, va morir penjat a Múrcia l'any 1824. Del seu cos en van fer cinc trossos, que van ser exposats en diverses poblacions on havia actuat; el cap va penjar en la seua vila natal.

La fama que assolí li va crear llegenda i de seguida el va fer entrar dins la literatura, amb l'aurèola d'heroi, característica dels personatges romàntics fora de la llei. Generositat, valentia, noblesa i intel·ligència eren les qualitats que van anar perfilant-se per al roder de Crevillent dins les obres que el van prendre com a protagonista. Sembla que el primer a servir-se d'en Jaume per a una novel·la va ser l'escriptor de Manresa Ramon López Soler (1806-1836), pioner de la narrativa històrica, en la seua obra de 1831 *Don Jaime el Barbudo*.⁴ És una obra amb tots els elements típics del Romanticisme (ambientació en paisatges feréstecs i solitaris, ruïnes de convents a la llum de la lluna, amors secrets que lluiten contra els impediments, escabrositats...) i del costumisme, on Jaume actua com a benefactor d'una parella d'enamorats que s'enfronta amb l'oposició d'uns familiars cobdiciosos i un pretendent arribista.

Després de Soler sovintejaren els escrits sobre *el Barbut* al llarg de tot el segle XIX, sia novel·les, articles o fins i tot obres de teatre, de no

2. Aquesta i la resta de les breus notes biogràfiques que aportem les hem agafades d'HERNÁNDEZ GIRBAL (1979: 131-183). És l'únic treball que prova de fer una biografia seriosa del personatge, però no defuig d'unir dades reals amb episodis llegendaris, sense indicar-ne clarament les fonts de procedència. N'ofereix una petita bibliografia que després comentem.

3. Cf. PÉREZ CASADO i altres (1987: 131): «El 30 de maig de 1822 havia tingut lloc un intent de sublevació del regiment d'Artilleria a la ciutatella de València, que fracassà, i poc de temps després començaren a sorgir guerrilles realistes en les comarques meridionals i septentrionals del país. En les primeres, que tingueren el seu epicentre en la ciutat d'Oriola, destacà el famós bandoler Jaume Alfonso, *el Barbut...*»; i ROMEO (1988: 221): «Resulta difícil, però, relacionar l'actitud bandolera amb una expressa opció política i, pel que fa al cas, és reveladora la figura de Jaume Alfonso "el Barbut".»

4. Actualment disposem d'una versió al català, editada per Curial l'any 1987 (v. bibliografia).

gaire valor literari. De la bibliografia aportada per Hernández Girbal (1979: 182) destaquem els títols següents: *Jaime el Barbudo*, drama de Sixto Cámara (Madrid: 1853); *Los bandidos célebres españoles*, per Álvaro Carrillo (Barcelona: 1866); *Jaime el Barbudo o los bandidos de Crevillente*, novel·la de Francisco de Sales Mayo (Madrid: 1868); *Jaime Alfonso el Barbudo, el más valiente de los bandidos españoles*, de Florencio Ruiz Parreño (Madrid: 1895). Aquesta última, editada de nou en dos volums a Elx l'any 1983, amb motiu del segon centenari del naixement del bandoler, és la que es troba a moltes llars de Crevillent i encara es ven. És una novel·la de gran extensió de tipus fulletinesc. La mateixa obra biogràfica de la qual hem extret aquestes dades també és coneguda pels lectors de Crevillent afeccionats al personatge. S'hi fa esment de l'existència de «varios folletos populares», però no en dóna cap altre detall.

2.2. Absència de tradició oral sobre Jaume de la Serra

La literatura escrita relativament abundant que va originar el nostre personatge contrasta ostensiblement amb el buit que hi ha a la tradició oral. Realment tothom ha sentit a parlar a Crevillent del roder de la serra, i de tant en tant apareix el seu nom a una conversa com a prototip de lladre, com ara: *este serà pijò que el Jaume' la Serra*; però ben poca cosa és el que es conta sobre ell.

Cada vegada que, en entrevistar oralment alguna persona gran de Crevillent a la recerca de rondalles o cançons populars, hem preguntat pel personatge d'en Jaume, hem obtingut gairebé la mateixa resposta: que era un lladre que robava als rics per donar-ho als pobres. Realment no hi ha tradició oral sobre el personatge. No hem pogut sentir dels més vells cap història de lladrocinis, cap llegenda romàntica, de misteri o de terror, amb ell per protagonista; ni rondalles, ni anècdotes de les que aquí s'anomenen *xascarrillos*, ni cap verset o cançó. L'aridesa en el terreny que hauria d'ocupar una tradició oral del bandoler és total. I alguna cosa degué existir en el passat, puix que una dona major té el record d'infantesa d'haver escoltat un d'aquells cecs que recitava romanços, i era precisament sobre *Jaume*

el Barbut, com hem comentat abans, el que ella recorda que recitava. La repetida afirmació de la seua generositat amb els pobres resulta gairebé tòpica. Realment a la biografia del personatge la generositat sembla més aviat anecdòtica, i els relats que el tenen per protagonista no ens el retraten com un justicier, ni diuen que els seus actes tingueren com a finalitat socórrer els pobres. Tanmateix els episodis on mostra la seua bondat són repetits i destacats, i serveixen per a ornar el caràcter del bandit amb una virtut simpàtica. Aquesta mena de generositat és un detall que agrada al poble i recordar algú que s'ha atrevit a protegir-los fins aquest punt fa sentir-se bé les persones senzilles.

D'altra banda, 'robar als pobres per donar-ho als rics' és una de les afirmacions més freqüents en tractar-se de famosos criminals. No oblidem la famosa història saxona de *Robin Hood*, que a partir dels anys 30 va escampar pertot arreu el tòpic del lladre generós mitjançant una versió cinematogràfica protagonitzada per Errol Flynn, ni d'altres llegendes semblants esteses per tot el món i popularitzades també pel cinema i els còmics. L'ideal del bandit generós és conegudíssim i té molta força al segle xx, i no resulta pas casual que els crevillentins tan sols recorden aquest detall. Jaume ha de ser el bandoler típic, un més de la nissaga.

A banda d'açò, tot el que hem pogut recollir sobre Jaume són petites anècdotes familiars sense importància, com ara la d'una dona que a un raconet de la seua habitança, una de les moltes coves que formen el barri de *Baiona*, ens mostrava un antic forat que anava de cambra a cambra; son pare deia als infants que era un passadís secret per on passava Jaume, que hi havia viscut. No era cert, però era una manera d'impressionar els nens.

També tenim algun testimoni transmés de generació en generació amb fidelitat, però no és cap història, sinó un record directe de la persona del bandoler. Així, el senyor Salvador Mas (22/6/96) ens relata el que l'àvia li va narrar; alhora a aquesta sembla que s'ho havia narrat la seua pròpia àvia. I diu que antigament la fira que es fa a l'agost durant la festa de Sant *Gaitano*, patró de Crevillent, no se celebrava a la població, sinó a un paratge de la serra ara anomenat *es Anouets*, on hi ha les restes d'una antiga església. La gent hi feia cap

a peu, o bé, els més grans i els xiquets, a cavall de burrets. I en una ocasió, l'avantpassada del nostre informant, que devia ser molt petita encara, formava part del seguici que pujava a la festa; i diu que es van detenir per a refrescar-se, persones i animals, a un barranc anomenat *el Xorret*, on rajava l'aigua. Allà va ser on aquella nena va veure com apareixia en Jaume. Sembla que entre els que pujaven anaven familiars seus, sa mare entre ells, i ell va anar a saludar-los i s'hi va estar una estona de conversa amb els romeus. Després cadascú va seguir el seu camí.

De vegades obteníem una resposta ben interessant en preguntar per Jaume: que tota la seua vida era narrada a un llibre. Açò és ben simptomàtic; no hi ha històries que contar, perquè tot ha estat ja recollit en llibres, i els llibres estan al nostre abast i els podem consultar sempre que volem. Ja no cal, doncs, forçar la memòria. Vegem el que ens explicava el mateix Salvador:

«Referent això de Jaume' la Serra, mun pare contava que va vení Dumas eixe, un escriptor francès; va sê el que va escriure la novela eixa de Jaume' la Serra. I va vení aquí al poble a, com dius tu, a recopilâ coses de la història.»

Alguna obra sobre Jaume apareix entre el petit tresor familiar de llibres que passen de pares a fills:

«...perque la història eixa de Jaume, mosatros en teníem una en casa que ia era de sun pare, i sun pare se la va regalâ un capellâ que havia aquí que li dien el capellâ Sordet.»

«...i una des voltes, degut a que el fill, tenia un fill que va posâ a estudiâ p'a cura, li va di: 'Salvaô, tots estos llibres lleva-te-los'. I entre ells va sê Jaume' la Serra eixe i atres, atres llibres que tenia sempre allí en casa aguardats.»

Després aquest informant ens va explicar alguns dels fets més coneguts del bandoler: com havia esdevingut un bandejat i com havia defensat l'absolutisme lluitant contra els liberals, com havia mort per haver-se complicat en política. I tot açò ho explicava dient que *això està en la història*, és a dir, que estava escrit al llibre que narra la seua vida.

En conclusió, pensem que aquesta és precisament la causa de la manca absoluta de tradició sobre *Jaume de la Serra*. És un personatge més conegut per les històries escrites que no pas per tradició oral i la lletra impresa ha interferit en la memòria dels fets reals i en la creació d'una llegenda fabulosa. Fins i tot el seu malnom popular (*de la Serra*, el que coneixen les persones majors, ha estat gairebé totalment desplaçat pel més conegut de *el Barbut*, que acostuma a aparèixer als llibres. De vegades quan preguntem per ell ens poden contestar amb la versió castellana del nom: *Jaime el Barbudo*, que els deu sonar més grandiloqüent, més de llibre.

Pot servir com un detall més de confirmació de la interferència dels escrits en la tradició oral el fet que precisament les poques coses que nosaltres mateixos sabíem sobre el personatge abans d'investigar-hi, i que en algun moment havíem sentit contar —com són ara: que va lluitar a favor de l'absolutisme, que va destruir a Albatera una làpida de la Constitució, que el seu cos va ser esquarterat i els fragments fregits i exposats als llocs on havia actuat— les hem trobades ara al llibre de l'Hernández Girbal.

3. JUANO EL PODERÓS

3.1. *El tio Juano, personatge del folklore oral de Crevillent*

Acabem de veure com la fama de *Jaume de la Serra* i l'existència de llibres sobre ell poden haver posat fre a una possible tradició oral. El cas contrari el tenim en un contemporani d'en Jaume: un obscur profeta de poble anomenat *el tio Juano el Poderós*, el qual ha creat una llegenda viva tan sols a la memòria popular de Crevillent. La desconexió absoluta d'aquest personatge per part de la cultura escrita, el pas dels anys i el prestigi que potser va assolir com a xarraire i endevinaire entre els seus conciutadans el van convertir en una mena d'heroi mític, al qual han estat atribuïdes tot un seguit d'històries de procedència oral, producte de la confusió entre la ficció i la realitat.

Aquesta confusió és obra del temps, sens dubte, que ha permès que tota mena de materials s'anassen enganxant al personatge; tanma-

teix no és gens descartable que el mateix *tio Juano* hi contribuís, en atribuir-se històries de ficció per ell conegudes o en inventar-ne de noves. Així ha estat forjada la llegenda d'un endeví misteriós i escriptor cabalístic, que ens ha deixat un llibre, que es podia transformar en allò que volgués i al qual hom atribueix un munt de sentències, i tot açò recordat oralment, de generació en generació. Sense cap dubte és el producte més interessant de la tradició oral de Crevillent: un personatge reputat com a real, amb poders miraculosos, que viu les aventures dels herois de la narració fictícia, una gran barreja de realitat i fantasia.

En el moment actual totes aquestes riques tradicions estan a punt de desaparèixer, perquè la gent que les sap normalment ja no en parla i perquè tenen ressonàncies d'un passat massa llunyà, tal vegada massa incomprendible per a nosaltres, els de tombant el segle xx. Però, malgrat açò, encara hem pogut parlar amb alguna persona que creu de debò en les fetes del *tio Poderós*...

3.2. Testimonis sobre el *tio Juano*

Tot seguit recollim per separat els testimonis d'algunes persones, a fi que es puga comparar els diferents tractaments que la tradició sobre el personatge ha mantingut a les acaballes del segle xx, gairebé dos-cents anys després de l'època en què va viure. Val a dir que aquesta mena d'històries, abans tema de conversa freqüent, segons ens manifesten els nostres informants, ara tan sols acostumen a ser esmentades quan hom les pregunta expressament.

3.2.1. La primera notícia que vam tenir sobre en *Juano* va ser gràcies al senyor Manuel Galvany, de malnom *el Vell*, que, preguntat sobre les històries que contaven els antics, ens va narrar la següent (9/8/95).

«Home, pos diu que un home vevia per allí, per la part de... per Rafael⁵ i diu que sentia tocà missa totes es nits. [...] Diu que havia un home

5. Carrer de Crevillent: *el Alt de san Rafael*, antigament anomenat *Alt de la Barcelona*.

molt vellet, i diu que sentia tocâ a missa totes⁶ nits. I dia ell: '¿com és, com és possible?' I se movia [...] i sentia tocâ a missa, ¡i només que sentia tocâ a missa ell, i es demés no! Conque a últim⁶ hora, passant per davant de l'ajuntament, ell, pensant, pensant, va apareixtre⁶ uno i li va df: 'Juan' —perque aquell el va coneixtre—. Diu: '¿qué?' '¿D'aon vén's?' diu. '¡Calla home, si és que estic sentint missa fa tres o quatre nits, i vaig a la iglésia i no ha-hi ningú!' I entonces diu que li van posâ la mà aixina al muscle, li van df, diu: '¿tu qué vols, sê ben ric o fê lo que te done la gana del teu cos?' Diu: '¡jo no vull sê ric, io lo que vull, lo que tinga gana, lo que vullga io fê del meu cos!' diu. 'Ia hu tens'.

I aquell home, segun diu, que havien dones fent pleita —es dones antiues estaven fent pleita⁷: a lo millô s'ajuntaven es dones de un bàrrio, s'ajuntaven totes en un...: ¡ala, a fê pleita!—, passava: '¡oh! ¡Juan! ¡Jeroni! ¡No-sé-qué!' '¿Qué?' Diu: 'fe-mos un, fe-mos un toret o tal'. Diu. [...] ¡Que se fera un toro! I diu: 'no, que vos pasmeu'. Diu: '¡ia,⁸ que moatros ia te coneixem!' I anava ell i se n'entrava; diu: 'garde-vos que vaig a orinâ'. O tal. Se n'entrava a lo millô al quarto'l frontô de la çova. I entonces eixia un toro, ¡brrrrrrrum!, ¡bramant, p'a fora!, ¡tirant pall⁹ de coces! ¡totes corrent p'a fora i tirant la pleita! ¡Sabien que era ell, pero com era un animal!

I buscâ-lo l'autoritat, i buscâ-lo l'autoritat, df, df: '¡ya, l'autoritat ve a buscâ-me'. I estava en una casa particulâ, ell. Diu: 'vaig a, vaig a tornâ-me un ramell de flôs,' diu 'pero, ¡si es apetix, que no saquen la més bonica, que si no me saquen el cap!' [...] I diu que un ramell de [roses]: '¡xe qué roses més boniques!' La dona alerta: 'pues sí, xe; [...] xi, colliu-ne una o dos, si voleu'. I se n'anaven. És l'autoritat. I quan ia estaven ben llunt, la rosa aquella, pues a lo millô era una màniga de jaqueta, una màniga de camisô, que se's tornava. Diu: 'ia mos ha fotut el Jeroni'.

Aixô de sempre hu he sentit io contâ, ¿comprens?, pero io no hu he conegut. [...] Juano el Poderós; i hu contaven es antius, io no hu he conegut.

Pero diu que, una volta diu que se n'anaven p'allâ p'a Catral i diu, diu: 'Juan, pero, ¿a qué anem mosatros a sant' Agueda?' Diu: '¡xe, a comprâ turrô!¹⁰' Diu: '¡jo no lleve un cèntim!' '¡Io tampoc!' '¿I entonces [...] a qué

6. *Apare(i)xtre*: aparèixer. Tot i que a Crevillent no es pronuncia la *i* del dígraf *ix*, hem optat per transcriure-la en tots els casos.

7. *Fê pleita*: fer llata, treball artesanal que feien tradicionalment les dones a casa, consistent a trenar espart formant una corda anomenada *cabet*, que tot seguit es portava a les fàbriques on s'usava per a fer *bufaôs*, estores, cabassos, etc. Les dones s'ajuntaven en les coves a *fê pleita* i xerrar.

8. *ia*: vinga; usura fonètica.

9. *Pall*: 'parell'.

10. És tradicional anar en romeria en la festivitât de santa Àgueda, a la localitat de Catral, veïna de Crevillent, a l'ermita de la santa, per comprar *turrô* i uns dolços anomenats *boletes de sant' Agueda*.

anem?' Diu: 'tu deixa-te de lios,' diu 'agarra' li diu a l'atre, diu 'agarra un grapat de fulletes d'ahí d'eixa olivera'. I aquell [?] diu 'agarra-les en es dos mans i posa-me-les a mi aquí'. I quan se's posa tot eren pessetes en plata.

És di, que aquell home fea lo que li donava la gana, perque Déu ia li va donà eixos poès, ¿no? Ell ric no era, pero fea lo que volia. [...] Pos a voltes pasmava as persones, perque es persones s'hu demanaven, pero ell, mal no en fea. ¡I sin embargo, eh, la malícia que li tenia l'autoritat!»

Es tracta d'histories populars atribuïdes al *tio Juano*, en l'última fase de la tradició oral abans de la seua desaparició, on es dona una estranya mescla de fantasia i realitat.

3.2.2. Poc després d'assabentar-nos d'aquestes històries, vam preguntar a la senyora Teresa Asensio si coneixia el personatge. Va resultar que li era molt familiar i li tenia molta fe. Vet aquí el resum de tot el que ens va explicar en l'entrevista del 23/8/95.

Ens va dir que el *tio Juano* havia deixat un llibre, que ella l'havia tingut a les mans i l'havia llegit durant la guerra, un vespre, a ca la seua amiga la Maria, filla del *tio Sarso*; i que era un llibre estrany, amb tot de calaveres dibuixades i escrit —manuscrit— en un quadern, perquè es tractava d'una còpia. El va llegir, però no el va entendre, puix que estava escrit en xifra. Tot i així, encara es balandregen en els seus pensaments mots i expressions llegits fa més de cinquanta anys, provant de fer-les quadrar amb esdeveniments del present. Perquè es tracta d'un llibre profètic.

El *tio Juano* no sabia escriure i sempre s'ha dit que ell dictava i *el tio Carreto* escrivia, però profetitzava el futur. Diu que el dia que va morir estava assegut al Calvari¹¹ i va dir: '*me'n vaig que esta nit, a les dotze, me tinc que morí diu 'i vaig 'amortallâ-me io'*'. I aquella nit va morir i ell mateix es va amortallar. Ell havia dit que, després de la seua mort, naixeria un altre que recolliria els seus poders, però, ¿on? El món és massa gran per a saber-ho, ens comenta la senyora Tere. També havia deixat dit que, en morir ell, sonarien les campanes totes soles i seria senyal que havia mort, i així va ser.

11. *El Calvari*: un passeig de Crevillent, situat en una elevació, on abans hi havia les estacions del Via Crucis.

Els antics en parlaven molt, del *tio Juano*, i la senyora Tere ho creu tot, perquè *no anaven a di una mentira*.

En *Juano* tenia el poder de transformar-se: *en un clavellinê, en un toro, en una llúvia* (sic). La seua transformació en toro es produïa així: com que per aquelles èpoques no tenien ni tan sols el cine per a dis-treure's, tenien el costum de reunir-se a passar l'estona; i en alguna d'aquelles animades reunions li demanaven al *Juano*: '*inga, tio Juan, una brometa*'. I aquell contestava: '*no, que aneu a porrejâ-vos tots*'. I a la fi es transformava, però en brau que espantava a tots del lloc. I una volta que les seues transformacions acomplien la seua missió, tornava de nou al seu aspecte normal.

Es transformava en un test amb un *clavellinê* quan els guàrdies venien a buscar-lo —que ho feien sovint—, després de dir-li a la dona que, si volien agafar-ne de clavellines, que no collissen la d'enmig, perquè era el cap. Els guàrdies s'admiraven de la bellesa de la clave-linera i els venia de gust collir alguna flor. Quan se n'anaven i en *Jua-no* recuperava la forma, havia perdut un tros de pantalons o de cami-sa, i els guàrdies, en comptes de flor, es trobaven amb un retall.

També podia transformar els objectes, com ara en la història de Santa Àgueda, que na Tere conta així: arribada la festa, es reunia un grupet, però no tenien diners per anar a la romeria. Llavors, en *Jua-no* els deïa que anassen a un garrofer i se n'omplissen les butxaques de fulles. En arribant a Santa Àgueda portaven les butxaques plenes, però de diners, i compraven torró. I de tornada, en arribar de nou al garrofer, els diners altra vegada eren fulles. Entretant, als torroners, dins el calaix les monedes també se'ls tornaven fulles de garrofer.

A la fi ens va dir que en *Juano* va ser contemporani de *Jaume (de) la Serra*.

3.2.3. El senyor Tano Ferrandes i la seua esposa, Carmen Caravaca, van afegir alguns detalls a les històries. Diu que antigament els homes anaven en quadrilla a collir *junc* al *Salâ*,¹² matèria per a poder fer les *estores de junc*. Una vegada hi era en *Juano* i va dir als homes:

12. *El Salâ*: paratge del terme de Crevillent.

'*¿voleu que vos faja el toret?*'; i es transformava, els feia bromes d'aquesta mena. També ens diuen que fou allí mateix, al *Salâ*, mentre segaven, que els va proposar d'anar a Santa Àgueda. A més a més la senyora Carmen ens va explicar que ell podia preveure un terratrèmol. I conten que una altra vegada, també segant en el *Salâ*, en *Juano*:

«començava, diu: 'ara, mireu lo que vos dic,' estaven segant aixina, per allí per el *Salâ*, i diu 'aneu a preparâ-vos que va a vení una tormenta de aire i tot astò se va, se va a 'remolinâ tot'.

I se fên muntons de brossa, tota la que havien fet, tot aixina.»

«A remolins, el aire que fea remolins.»

En Tano diu que aquest personatge vivia per *Baiona*, na Carmen que pel *Barranquet*.¹³ En Tano acaba dient que ell pensa que, aquells poders que tenia l'endeví, li'ls va donar Déu.

3.2.4. *Damián Magro* (13/8/96 i 5/10/96). Els fets del *tio Juano* el senyor *Damián* els va escoltar de petit, de llavis de dues persones diferents. Una d'elles era un home que vivia al carrer sant Josep i que portava a sa casa l'alfals per a menjar les cabres; aquest home, del qual ha oblidat el nom, els en parlava, als seus pares, del *tio Juano*. Hi hagué voltes en les quals el mateix *Damián* havia d'anar a buscar l'herba a sa casa, i allí, en una ocasió, va demanar que li'n parlés, mentre que d'altres vegades se l'escoltava mentre s'ho contava a altres persones.

L'altra era la *tia Carreta*, la dona que havia alletat la mare del senyor *Damián*, amb la qual la família mantenia una amistat estreta: ell li deia *auela* i com si ho fos la volia. Era una dona extremadament simple i crèdula, que tenia molta fe en el *tio Juano* i en parlava molt, puix que precisament un avantpassat seu havia estat l'amic d'aquest.

Efectivament, el *tio Juano* tenia un amic, l'*Antonio*, de malnom *Carreto*. Contava en *Juano* sempre coses que ell pensava que anaven a succeir, i com que no sabia llegir ni escriure i eren molt amics, quan li semblava, li deia al *tio Carreto*: —*Antonio, apunta*. I llavors aquell

13. Són barris de coves, en la part alta de la població.

se seia i escrivia. Tal com ho narrava aquella dona, semblava com si tots els dies estigueren de conversa els dos amics. El senyor Damián pensa que açò no podia ser així, perquè el *tio Carreto* segurament era un home pobre i hauria de treballar, doncs, de valent per a menjar, i per consegüent les conferències entrè ambdós tan sols podrien esdevenir-se en dies festius.

Dins del seu llibre, el visionari crevillentí parlava en xifra, i s'hi referia a la Guerra Civil dient que acabaria en 39 i 13; i efectivament la guerra va acabar l'any 1939 i en la tretzena setmana. Podem observar, doncs, com les profecies del *tio Juano*, que després veurem que es referien a esdeveniments de la Primera Guerra Carlina, segueixen aplicant-se a fets moderns. A banda d'aquesta, de les prediccions que hom li atribuïa i que anaven de boca en boca, tan sols recorda que havia dit que llevarien la creu de les escoles, i sobretot que:

«S'acabarien es hòmens i que es dones se tornarien loques i s'abraçarien as garrofès»

Deia també *la Carreta* del *tio Juano* que *no havia conegut dona*, i, quant a la procedència, no se'n recorda bé el nostre informant, però creu que contava que era foraster, tal vegada castellà. D'altra banda no recorda que en cap moment es digués que la vida del *tio Juano* fos misteriosa. Tanmateix, del que li contaven, ell va traure la conclusió que era una persona misteriosa, que les seues coses no eren pas clares.

La mort del *tio Juano* va ser com segueix:

«Ha-hi un cas que me'n recorde io, que crec que és la última o una des últimes voltes que ha escrit, i diu que estava en el Calvari; supose io que devia sê en el estiu, porque si no és en el estiu ningú se'n va al Calvari. I diu que va vore passâ una llum que creuava el cel; diu: 'eixa llum ve per mi'. Eixa llum ve per mi; com si fora una d'estes cometes que passen ia, i... que el Carreto se va queâ mig reint-se, mig triste [...]»

Llavors es van separar els dos amics i el *tio Carreto* no ho va prendre exactament al peu de la lletra. Sembla que en *Juano* també en aquests moments havia parlat en clau i, a banda de dir-li: '*veus aque-*

lla llum? aquella llum ve per mi', li va dir també *me voràs però no me voràs*, o alguna cosa de semblant. El cas és que a l'endemà el *tio Juano* aparegué mort i amortallat damunt del llit parat. Ell mateix s'havia vestit per a morir:

«Estava damunt del llit estés, es llançols estirats i ell vestit, diu que en sabates o espadenyes llímpies, noves, preparaes ia p'a mortalla, en camisa llímpia p'a, mortallat.»

Els fets del *tio Juano* els va escoltar el senyor Damián moltes vegades, perquè son pare no es cansava mai de demanar que li'n parlaren: li agradava molt de sentir-ho contar una volta i una altra, i una altra. Sembla ben bé que la popularitat del personatge era al seu punt algid en aquells anys anteriors a la guerra.

Cal destacar el fet, ja comentat anteriorment, que a la senyora Dolores Ferrandes, que va escoltar la narració dels fets del *tio Juano* per primera vegada de llavis del senyor Damián el mateix dia que nosaltres l'enregistràvem, li va sobtar el fet que el caràcter de savi vident d'aquest personatge era el mateix que ella sempre havia atribuït al *Tio Cuc*. Les prediccions d'aquell es complien amb el temps, talment com les del personatge de la revista. A més a més, una de les prediccions que ella recorda del *Tio Cuc* coincideix exactament amb una de les dites més repetides del *tio Juano*: la imatge dels lladres asseguts a la taula.

3.2.5. Per a acabar, vet aquí el que la senyora Dolores Gonzàlez va narrar (11/8/95):

«Bueno, sí, sí crec que dia ma mare; me dia ma mare que era un home que era poderós, i anaven tots: '¡vinga!' —li dien el nom— 'di-mos quin número té que eixí en la loteria'. I si eres lista i hu pillaves... Te dia: 'véste-ne d'aquí que te pegue més de mil pataes' —una comparació— [...]. Tenies que adivinà-ho. Ma mare me contava això, que li dien: '¡vinga, [mire]-mos a vore quin número té que eixí-mos!' '¡Corre, corre, que te pegue més de dotze mil pataes!' I era el número que tenia... que tocà, es hu dia aixina. [...] Contava ma mare això, fea: 'havia uno que era poderós', pero no me contava res més. [...] És aixina quan parlaven de loteria i això.»

3.3. *Les dites del tio Juano*

Vegem ara les dites i profecies que, atribuïdes al tio Juano, ens han estat transmeses per diferents persones.

La senyora M.ª Teresa Mas remembra que, quan anava a cosir a ca *la tia Tere la Toca, la Carmen*, germana d'aquesta *cosiora*, sempre anomenava el *tio Juano*, i en contava les històries de transformacions, però el que més recorda són aquestes dites:

«Juan el Poderós dia: 'allegarà un temps que es lladres no tindran, no farà falta anà a robà per ahí. [...] Vindran [...] a donà-los es dinès'.»¹⁴
 «Allegarà un temps que es lladres estaran assentats en una taula.»¹⁵
 «Allegarà un temps que es àsens volaran.»

La senyora Pepi Navarro diu que sa cunyada té el costum de dir que, *com dia el tio Juano el Poderós*:

«Allegarem un dia que mos donarà enveja es que se moren.»

I la mare d'aquesta informant recorda el que deia la seua pròpia mare: que, segons el *tio Juano*,

«S'acabaria el món en el any 2000.»

N'Elvira Macià li atribueix els següents versos profètics que va sentir ara fa seixanta o setanta anys i que confessa no saber interpretar:

«Denans dien —a vore si me n'arrecorde—: el rey d'Espanya en campanya, / el de França en su retiro, / España será de Francia / y al tiempo doy por testigo.»¹⁶

14. Aquestes parèmies les explica na M.ª Teresa com una referència als impostos que tots hem de pagar.

15. Vegeu l'apartat 1.3.

16. De frases semblants en podem llegir al llibre atribuït al *Juano*, que tot seguit comentarem: «¿Jesús? ¿y cuantos castigos? / Que veo en Nuestra Nacion / y el tiempo sera testigo.» («Memorias de Juan Fenoll» 1985: 4); «toda la Nacion en masa: si Amigo! / formaran una union / y el tiempo doy por testigo / y asi lo afirmo yo.» (*ibid.*: 8); «anunciado va por mi / y bien lo podras creer / y el tiempo doy por testigo / tiene asi que suceder.» (*ibid.*: 9).

Preguntada sobre qui era aquest personatge, va contestar:

«Un home que sabia molt.»

Fins al punt que, de manera proverbial, quan algú era sabut, hom deia:

«Mira, com si fóra el tio Juano el Poderós.»

«Paeix que siga el tio Juano el Poderós.»

En Tano Ferrandes conta que el *tio Poderós* anunciava —una creació oportunista a posteriori— l'arribada d'un «caudillo» que hi romandria quaranta anys i escriu, que després hi hauria una època molt dolenta i que, per últim, la fi del segle coincidiria amb la fi del món. En eixa època nefanda aplegarien una mena de cavalls verds,¹⁷ i els que estan al darrere dels *crystals* —de bell nou apareix l'al·lusió als lladres asseguts—, per a cobrar impostos, i ens veuríem amb l'aigua fins al coll, de tanta misèria: els vius tindrien enveja als morts.

La senyora Maria Asensio conta:

«Ma tia me contava que, afi[x]a-te, diu: 'vindran temps que habran més cotxes i amotos que treballaós en el poble' diu 'no anirà dengú a peu' diu 'tots aniran en cotxes i en amotos'. I justet. Això, això m'hu dia ma tia que hu contava el tio Juan el Poderós.»

Per últim, a la senyora Dolores Gonzàlvez li deia sa mare que el *Poderós* va dir «que vindria una guerra que es dones s'abraçarien as garrofès, perque no habrien hòmens».

3.4. *El llibre de Juan Fenoll*

Mentre recollíem aquests materials, hem tingut la sort que el llibre manuscrit atribuït a *Juano el Poderós* ha estat transcrit i publicat, a la revista de *Moros i Cristians* de Crevillent de l'any 1995.¹⁸ La cò-

17. Sembla una mena d'imatge apocalíptica.

18. «Memorias de Juan Fenoll» ha estat publicat com a separata de la Revista de Festes de Moros i Cristians de Crevillent de 1995, per Rafael Poveda i Bernabé, autor de la transcripció del manuscrit, i Josep Antoni Aznar i Pérez, que l'ha prologat.

pia manuscrita conservada és propietat d'un particular i portava per títol *Memorias de Juan Fenoll*. Abans d'aquesta publicació sembla que l'única referència escrita sobre el *tio Juano* era una petita notícia a la mateixa revista de festes, l'any 1977.¹⁹ En aquesta última s'hi fa esment d'un periòdic local anomenat *La voz de Crevillente* on, en el número 8, del 7 de maig de 1927, hom parlava del nostre personatge.²⁰

Sobre aquest estrany llibre direm únicament unes paraules. Es tracta d'una renglera llarga de versos matussers que contenen suposades profecies, expressades de manera molt confusa i reiterativa i acompanyades amb xifres i signes cabalístics (creus, calaveres, cercles), que es refereixen totes elles a esdeveniments de la Primera Guerra Carlina (1833-1839). Hom hi pronostica fets sagnants provocats pels partidaris de Carles V i la desfeta final dels facciosos: «que don Carlos Reinará / en parte de la Nacion / el que apoyado estará / por el partido Eclesiastico»; «un Ejercito Numeroso / este barbaro tendra / y por grande que lo tenga / Carajo abatido sera»; «¿Jesus que me causa horror? / es Venus y Jupiter / que embisten como leon / creeme, lo estoy Viendo / Amigo del Corazón / que van cortando cabezas / con todo el Mayor Rigor / en parte de Nuestro Reino / y tambien del Aragon»; «si por furiosos que esteis / sin Rei hos abeis de quedar / y destruido de un todo / y amargamente llorar»; «el cañon retumba las gentes se / alarman / unos con otros se rompen el alma»; «Carajo estos estaran creidos / que á de Reinar la nacion / el 5.º Esto. Rebelde / ¡no barbaros no Reynará no! / esto ya esta decretado / por el Sabio Salomon».

La ideologia que s'hi manifesta és liberal, bèl·ligerant contra l'absolutisme carlí i virulentament anticlerical: «Asesinan y atormentan / en vocés de Jesucristo / Relijiosos! si lo son / pero hay Dios, son azotes de castigo / que con sus falsas doctrinas / tendran al pueblo oprimido / estos seran los causantes / de los Rebeldes castigos / que en la Nacion seran / segun tengo yo leido / estos dicen que á dios aman /

19. Citat per J. A. Aznar a la introducció de la transcripció de les «Memorias de Juan Fenoll», pàg. 2.

20. GÓMEZ NIETO 1977.

Carajo, por su solo beneficio / para gozar de este Mundo / Cuanto les es apetecido / estos son los que predicán / el Evangelio divino / Carajo! para sujetar al hombre / que es hignorante bien mio / Estos eran los que forman / un riguroso partido / estos quieren Relijion / ¿Ynfames de Jesucristo? Al cadalso estoy mirando / que de estos iran muchisimos / mi sentencia es dada ya / y el tiempo sera testigo».

Els versos semblen formar escrits diferents que tracten del mateix tema, enganxats desordenadament. El seu autor s'arropa poders concedits per Déu i contesta als crítics, que l'han titllat de mentider: «lo escribo para que lo sepan / mi saber donde llegó / aunque hay muchos que me tienen / de que soy un embrollon / pero es por que no saben / quien es este Juan Fenoll / soy sabio y tengo gracia / y esta me la á dado Dios / lo verán como no miento / cuando llegue la ocasion / que á cumplir empiece amigo / todo cuanto anuncio yo»; «Me dicen que soy Nadie / sin ser nadie mucho é dicho / todo cuanto e dicho cumple / en los papeles que é escrito»; «así lo verán que cumple / y lo afirma Juan Fenoll / por ser sabio y tener gracia / y esta me la á dado Dios / aun que hay Muchos que me tienen / por un hombre embusteron / ya lo verán por el tiempo / cumplir lo que anuncio yo / y entonces se acordaran / que Juan Fenoll no mintio / pues sigo escribiendo haora / lo que a mi me sucedio / Solo estando en la cocina / lleno de imaginacion».

Porta data del 1825 —la data de la còpia, però, és 1882— i, com hem vist, nom de l'autor: Juan Fenoll. Aquest ha de ser el nom i cognom del nostre personatge de llegenda, el *tio Juano el Poderós*, donat que el llibre li ha estat tradicionalment atribuït. Pensem que no hi ha massa raons per a no creure que el tal Juan Fenoll és *Juano el Poderós*. Ara bé, qui va ser i quan va viure aquest Juan Fenoll? Segons diuen els editors de l'obra, hi ha constància a l'arxiu parroquial que un Joan Fenoll va morir aquell mateix any de 1825; la mateixa obra porta per títol *Memorias de Juan Fenoll*, és a dir, que hom el pot prendre com una mena de testament. Llegint, però, els versos amb deteniment, alguna cosa no hi encaixa. Entre la imprecisió enterbolidora de les profecies destaquen molt poques dades concretes, com ara: «muere el Rey en este año / Dios mio sera verdad? / [...] este dos infantas deja / tiernas de muy poca edad / la Mayor ysabel se llamara / segun decre-

tado esta / de un Dios todo poderoso / y yo e llegado á penetrar?»; «la mayor sera Ysabel / y esta eredera sera / proclamada por el pueblo / y que pueda gobernar / y mandar en la Nacion / como Reina constitucional / luego el principe D. Carlos / desterrado quedara / con su Mujer y sus hijos».

Que ens permeta el venerable *Juano* dubtar de les seues capacitats d'endeví —bé que lamentem el nostre escepticisme— però és evident que aquest llibre no fou escrit abans del 1833, quan mor Ferran VII, deixa dues filles petites —la segona, Luisa Fernanda, havia nascut l'any anterior— i s'inicia la rebel·lió de son germà Carles. Algunes al·lusions molt imprecises semblen referir-se al setge de Bilbao i la mort de Zumalacárregui (1835) o bé a la de Charles d'Espagnac (1839), però les identificacions són molt insegures. Sí que hi ha una menció específica de les campanyes del Maestrat i Aragó. En qualsevol cas l'autor va poder viure encara la guerra, i, en el cas que la predicció de la desfeta dels carlins no fos l'única «profecia» real que conté el text, aquest podria ser fins i tot posterior al 1839.

Així doncs, o el Juan Fenoll que figura com a autor no és el mateix Fenoll mort el 1825 —cosa poc probable si es té en compte que no és aquest un cognom usual a Crevillent— o el llibre no és de Juan Fenoll i li fou atribuït després de mort, o bé sí que és de Juan Fenoll, mort possiblement el 1825, però va ser retocat anys després per algú a qui interessava potenciar la seua llegenda de profeta. No oblidem el detall transmès per la tradició oral que potser en Juano no sabia escriure i dictava perquè un altre escrigués.

CONCLUSIONES

1. Que la tradició oral sobre fets reals sorgeix, es desenvolupa i es manté amb molta dificultat, de manera més pobra, quan aquests fets es posen per escrit en texts que són a l'abast de la gent. El llibre fa que la memòria siga menys necessària i la imaginació resta limitada.

2. Que quan la lletra impresa no interfereix en la formació d'una llegenda, i aquesta és exclusiva del folklore oral, la tradició

sobre ella es fa més rica, més complexa, es manté més temps i es ramifica.

3. Que hi ha un transvasament continuat de materials de folklore de l'oralitat a la lletra impresa i de la lletra impresa a la tradició oral.

VICENT JOSEP PÉREZ I NAVARRO

INFORMANTS

- Maria Asensio Davó, *la Maria l'Entatxaora* (1927)
 Teresa Asensio Mas, *la Falcona o la Puntalera* (1918)
 Carmen Caravaca Martínez (1924)
 Dolores Ferrandes Quesada, *la Loli la Sargenta* (1929)
 Cayetano Ferrandes Planelles, *el Tano el Pallissa* (1922)
 Damián Magro Gallardo (1925)
 Manuel Galvany Cerdà, *el Vell* (1923)
 Dolores Gonzàlvez Candela, *la Loli la Palmereta* (1928)
 Elvira Macià Quesada, *l'Elvireta la Porrúa* (1908-1996)
 Maria Teresa Mas Macià, *la Brufaua* (1935)
 Salvador Mas Macià, *el Falcó* (1927)
 Maria Quesada Alfonso, *la Maria la Torres* (1910)

BIBLIOGRAFIA

- FENOLL, Joan, «Memorias de Juan Fenoll», transcripció de Rafael Poveda i Bernabé, pròleg de Josep Antoni Aznar i Pérez, separata de *Moros y Cristianos* (Crevillent 1995).
- GÓMEZ NIETO, Daniel, «El tío Chuano el Poderós», *Moros y Cristianos* (Crevillent 1977).
- HERNÁNDEZ GIRBAL, F. (1979³): *Bandidos célebres españoles*, primera sèrie (Madrid: Ediciones Lira).
- LÓPEZ SOLER, Ramon (1987): *Jaume el Barbut o sia La serra de Crevillent*. Traducció de Francesc Pérez i Moragon (Barcelona: Curial).
- MONTROYA I ABAD, Braulí (1986): «Variabilitat i canvi en el parlar alacantí a les darreries del segle XIX», en: *Materials del Congrés d'Estudis del Camp d'Alacant* (Alacant), pàgs. 317-330.

- PARREÑO, Florencio Luis (1983): *Jaime Alfonso el Barbudo* (Elx: Manuel Pastor).
- PÉREZ, R.; ROSSELLÓ, V.; ARDIT, M.; BELENGUER, E.; LLOBREGAT, E. & PÉREZ, F. (1987³): *País Valencià. Geografia i història* (València: Papers bàsics 3 i 4).
- ROMEO, María Cruz (1988): «La crisi política de l'Antic Règim (1814-1833)», en: *Història del País Valencià*, volum IV (Barcelona: Edicions 62), pàgs. 215-241.

